

Inventari de la col·lecció de figures de l'Associació de pessebristes de Mataró

Jordi Montlló Bolart

Actium, patrimoni cultural

Albert Dresaire Gaudí

Col·lectiu El Bou i la Mula

Presentació

L'any 2004, el col·lectiu d'opinió, recerca i difusió del pessebre El Bou i la Mula, presentava al Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana, el projecte per a la realització de la documentació de la col·lecció de figures de l'Associació de Pessebristes de Mataró. La recerca s'ha fet en dues fases: la primera durant l'any 2004, gràcies a un programa de recerca i documentació dins l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya (IPEC), promogut pel Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana. La segona fase s'ha executat durant l'any 2006, com a continuació del programa iniciat l'any anterior mitjançant l'adjudicació d'un contracte administratiu especial a través de l'empresa ACTIUM, Patrimoni Cultural, amb el Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana. En les dues fases hi han participat tant l'Associació de Pessebristes de Mataró com el col·lectiu pessebrista El Bou i la Mula.

Motivació i objectius

El pessebrisme a Catalunya és una tradició amb una llarga trajectòria i que té un elevat nombre de protagonistes, que es reflecteix documentalment i pel testimoniatge de diversos autors. Parlar de pessebrisme també significa fer-ho d'un esdeveniment d'àmbit social molt arrelat en un complex teixit ciutadà, des de la família nuclear fins a grups heterogenis amb finalitats fins i tot contraposades. La idiosincràsia de la societat catalana ha generat, des de la segona meitat del segle XIX, un moviment associatiu propi, i ha creat un gran nombre d'associacions locals dedicades a la construcció de pessebres, exposicions, concursos i altres activitats pensades per a la difusió d'aquest art. Aquesta ingent i creativa activitat ha produït un ric patrimoni cultural, a l'entorn del qual s'han generat una sèrie de sinèrgies que l'han transformat, igual que en altres zones, en un element d'identitat i s'ha confirmat com una contribució més a l'enriquiment cultural del país.

Sant Josep dret. Obra "a palillo" de Marc Zaragoza Mach.

El pessebrisme ha estat àmpliament ignorat des del vessant antropològic. Poques han estat les institucions culturals que s'han preocupat de desenvolupar programes de recerca, documentació, preservació o difusió d'aquest fenomen cultural. Ni tan sols les associacions de pessebristes, preocupades gairebé en exclusivitat a l'exposició anual de diorames, han estat capaces de direccionar part dels seus esforços en aquest sentit. Els progressos, que n'hi ha hagut, són lents, parcials i esporàdics i cal un sobreesforç per part de tots, car les mancances són estructurals i vénen de lluny.

Les figures de pessebre i les col·leccions que s'han format al

redós de les associacions són una part molt important del patrimoni cultural pessebrístic. Un patrimoni majoritàriament sense valorar.

L'objectiu plantejat per aquest projecte era ben concret: inventariar el fons de figures de pessebre que al llarg de la seva dilatada història havien anat recopilant l'Associació de Pessebristes de Mataró. L'inventari hauria de contenir documentació de la peça mitjançant la fitxa de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya i un mínim d'una fotografia digital per cada figura, amb la corresponent fitxa. El projecte pretén facilitar una eina per a la gestió i el control de la col·lecció per a la pròpia entitat, donar a conèixer la col·lecció i fer-ne difusió a través dels mecanismes necessaris. Hi ha tanmateix la voluntat d'iniciar un programa més ampli que serveixi per motivar altres associacions pessebristes, que no acostumen a percebre aquest tipus d'actuacions com una prioritat, per tal d'engegar programes similars, unificant criteris i valoritzant aquesta tipologia del patrimoni etnològic.

Aspectes metodològics

Com ja s'ha esmentat en la presentació, el treball s'ha fet en dues fases. El resultat final ha estat la documentació de 2.917 figures i elements pessebrístics. En la primera fase, la prioritat era fer un escaneig o mostreig general de la col·lecció (tipologies, personatges, materials, autors, etc.). En la segona fase el criteri ha estat l'exhaustivitat.

Cada figura o objecte s'ha identificat amb un número, únic i exclusiu que també serveix per relacionar l'objecte amb la fitxa documental i la o les fotografies corresponents. Aquest número s'ha inserit a la peça mitjançant un marcatge amb retolador indeleble de color negre o blanc segons les necessitats concretes, sobre una capa de goma laca. El siglatge s'ha fet, generalment, a la base, a la part inferior de la peanya, seguint les indicacions i necessitats de l'Associació de Pessebristes de Mataró. Les cases de suro s'han marcat a la part posterior. Les peces més grans i amb més pes també s'han marcat a la part posterior de la base.

Totes les peces han estat fotografiades digitalment amb referències mètriques. Per aconseguir un bon resultat en la fotografia s'ha instal·lat un petit estudi equipat amb un focus, un fons de teixit negre i un tríode per a la càmera. Per les característiques del lloc de treball, que s'havia de compartir amb altres entitats, calia muntar-lo i desmuntar-lo a cada sessió. De cada fotografia s'ha fet la fitxa corresponent, seguint les pautes del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.

A mesura que la documentació avançava, s'ordenava la col·lecció per autors en la mesura de les possibilitats, tenint en compte que l'espai destinat a emmagatzematge de les figures no era l'òptim des del punt de vista de la conservació. També s'indicava amb la senyalització adequada, per als membres de l'associació de pessebristes, quina era la zona

*Dona asseguda desplomant un pollastre.
Peça "a palillo" de Martí Castells Martí.*

inventariada i quina restava pendent.

Finalitzada la tasca de laboratori, es va creure necessari iniciar una sèrie d'actuacions per donar-la a conèixer, algunes de les quals encara estan en fase d'elaboració. Per aquest motiu es va aprofitar el butlletí anual de la pròpia entitat mataronina per fer-ne una petita nota explicativa, o la trobada anual que organitza el Museu arxiu de Santa Maia de Mataró per fer-ne una comunicació. Tanmateix, el XLIV Congreso Nacional Belenista, fet a Vic (octubre de 2006), fou una excel·lent oportunitat per explicar la tasca a

tot el col·lectiu pessebrístic d'àmbit estatal, i alhora per explicar què és l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya.

Actualment, s'està estudiant la manera de disposar del resultat d'aquest inventari a través de la pàgina web del Col·lectiu d'opinió, recerca i difusió del pessebre El Bou i la Mula.

Resultats del treball

S'han documentat un total de 65 autors, tallers o empreses, 16 d'ells mataronins. De tots ells n'hem cercat notes biogràfiques, que hem afegit en el camp corresponent de la seva fitxa. S'ha determinat l'autoria de 860 figures, xifra que representa el 43% del total.

La tipologia de figures i altres elements pessebrístics documentats se centra, en primer lloc, en naixements, anunciades i reis, però individualitzant cada figura: marededéu, Sant Josep, nen Jesús, rei blanc, rei ros, rei negre, etc. Altres personatges que formen part de la cosmogonia del pessebre i que s'han documentat són els pastors, la dona que renta, la filadora, la dona amb gerra i la gran varietat d'homes i dones amb ofrenes a les mans (galls, xais, fruita, pa, ànecs, llenya, etc.), pescadors, músics, balladors, cagaders, llauradors. Hi ha personatges històrics, com Herodes, els sacerdots del Temple o soldats romans; personatges coetanis, com el sereno; personatges més populars com el capellà, muntat en burro o dret, la castanyera o el ferrer; personatges teatrals, com el Manelic; personatges desapareguts, com l'home de la neu; personatges de fora, com el

Grup de l'anunciació als pastors. Obra de Pasqual Macià, "En Pasqualet".

"gachero"; i personatges de recent creació, com el pixaner o la cagatera. Cal afegir figures de temes de Calvari o altres temes concrets que s'utilitzen per fer diorames, com el de la Matança dels Innocents, la Fugida a Egipte, Cercant posada, o altres temes de caràcter popular català, com ara la matança del porc. També s'han documentat temes propis del Maresme o de Mataró: els Pastorets, pescador del Maresme, Quirze Perich. Al llarg de la segona fase de la recerca també s'han documentat figures procedents d'altres països que formen part de la col·lecció a partir de donacions o compres. Així trobem figures originàries de zones europees com Nàpols, Sicília, la Provença, Baviera, Txèquia; la resta de la península està representada per figures dels tallers murcians, figures de Mallorca o del madrileny José Luís Mayo, fins i

tot, un pessebre portuguès. D'altres continents hi ha figures de Mèxic, Colòmbia, Argentina, Perú, Equador, Uruguai, també alguna figura copta d'Egipte i alguna del continent asiàtic, concretament de la Xina.

La col·lecció, també està formada per animals domèstics (xais, cabrits, cabres, pollastres, gallines, vaques, bous, porcs, ànecs, oques, conills o gossos); elements representatius del món vegetal (atzavares, palmeres, oliveres, arbres fruiters, figueres de moro, parres, etc.), i elements arquitectònics (ponts, cases, molins, pobles, pous i algunes coves del naixement).

L'estat de conservació és molt variable. La majoria de les peces es conserven en bon estat, enfront d'un 9% en mal estat de conservació. Malgrat aquestes dades, el fet més homogeni és la capa de pols que més de la meitat de les

figures (55%) tenen enganxada.

Així com aquest programa de recerca ha començat a motivar nous hàbits en el tractament de la col·lecció, voldríem afegir algunes aportacions pràctiques que l'Associació de Mataró pot aprofitar. Així, per exemple, la necessitat de promoure estudis sobre autors locals. És molt important condicionar un espai adequat per a la conservació i exposició permanent de la col·lecció. És prioritari elaborar un programa de restauració de les figures que estiguin malmeses. Cal no demorar més la definició d'uns criteris d'ús de les figures i definir una política de noves incorporacions a la col·lecció (mitjançant compra o donatius). Recomanem la cooperació amb els museus de la ciutat per assolir aquests objectius. Des de l'aspecte creatiu, intrínsec en tota escultura, fóra interessant dirigir esforços vers una escola de figuraires per recuperar i mantenir la tradició i descobrir nous valors. Caldria fer-ho amb la participació d'artistes i/o professors d'art locals.

BIBLIOGRAFIA

AA.DD. *El Belén. Artesanía y Poesía*. Carlos E. Cuenca García. La Unión: Asociación Belenista de Cartagena-La Unión, 1997, 72 p.

ALCALDE, G.; MONTURIOL, T.; PLANAGUMÀ, T. *Els Sants d'Olot*. Olot: Museu Comarcal de la Garrotxa i Departament de Cultura de la Generalitat, 1991, 70 p. Catàleg de l'exposició del mateix nom.

AMADES, J. *El Pessebre*. Barcelona: Aedos, 1959, 508 p.

ARBETETA MIRA, L. *Oro, Incienso y Mirra. Los belenes en España*. Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 2000, 208 p. ISBN 84-89384-22-3

ARNAUD D'AGNEL, G.; DOR, L. *Noël en Provence. Usages, Crèches. Santons, Noël, Pastorales*. Marseille (França): Editions Jeanne Laffite, 1994, 234 p. ISBN 2-7348-0034-9

AYUNTAMIENTO DE MURCIA. *Figuras de belén de José Cuenca. Maestro artesano*. Murcia: Ayuntamiento de Murcia, 1987, 32 p.

BARRUTI, M.; VINYOLES, L. *Les figures del pessebre popular*. Barcelona: edició pròpia, 1980, 129 p.

BAYERL, K. *Costumbres navideñas en Baviera*. San Sebastián: Fundación Kutxa. Caja Gipuzkoa San Sebastián, 1995, 44 p. ISBN 84-605-4176-2

BERTRAND, R. *Crèches et santons de Provence*. Avignon (França): Éditions A. Barthélemy, 1992, 194 p. ISBN 2-87923-013-6

BOUYALA, A. *Santons et Traditions de Noël en Provence*. Marseille (França): P. Tacussel, Éditeur, 1991, 40 p. ISBN 2-903963-30-4

DRESAIRE GAUDÍ, A. *Federació Catalana de Pessebristes*. Notes sobre el pessebrisme a Catalunya. Castellar del Vallès: Federació Catalana de Pessebristes 1998, 204 p.

DRESAIRE, A.; PONS, E. *Mestre i amic de pessebristes. Notes biogràfiques de Lluís Carratalà (1895-1991)*. Sant Vicenç de Montalt: Amics del Pessebre de Sant Vicenç de Montalt, 1994, 16 p.

DRESAIRE GAUDÍ, A. *El pessebre a Mataró. Història d'una tradició viva*. Mataró: Associació de Pessebristes de Mataró, 2004, 207 p.

GARCIA, M^a. C. [et al.]. *Martí Castells i Martí (1915-1995). Escultor figuraire*. Barcelona: Institut de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, 1998, 95 p.

GOCKERELL, N. *Krippen im Bayerischen Nationalmuseum*. München (Alemanya): Bayerischen Nationalmuseum, 1994, 144 p. ISBN 3-925058-28-1

LE MARÉCHAL, A. *Les Santons de Provence*. Marseille (França): Editions PEC, 1993, 32 p. ISBN 2-909579-04-2

MARTÍNEZ PALOMERO, P. *El Belén. Historia, tradición y actualidad*. Madrid: Aura Comunicación, 1992, 208 p. ISBN 84-87711-5-3

MONTLLÓ BOLART, JORDI. *Els santons de la Provença: tradició, identitat i passió*. Premià de Mar: Col·lectiu El Bou i la Mula, 2000, 4 p.

PÉREZ-CUADRADO, J. *El pesebre en Hispanoamérica*. San Sebastián: Asociación Belenista de Guipúzcoa, 1991, 36 p.

PERRONE, A. *Il Presepe a Napoli*. Lecce (Itàlia): ARGO, 1994, 104 p. ISBN 88-86211-21-X

SÁNCHEZ MORENO, J. *Vida y obra de Francisco Salzillo*. Murcia: Editora Regional de Murcia, 1983, 228 p. ISBN 84-500-8503-9

VERDAGUER I ILLA, M. C. *L'Escultura a Olot*. Olot: El Bassegoda, 1987. 316